

OĞUZLAR VE KİEV RUSYASI

ОГУЗЫ И КИЕВСКАЯ РУСЬ

Ovez A. GUNDOGDIYEV*
Çev. Dastanbek RAZAKOV**
Yusuf AKBABA***

Öz

Türkler tarih sahnesine çıktıkları dönemlerden itibaren doğudan batıya doğru birçok göç hareketi gerçekleştirmişlerdir. Tarihi kaynaklara göre Hunlar devrinde başlayan Türk göçleri, Orta Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Daha sonra Karadeniz'in kuzey istikametinden Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Kıpçaklar, Karakalpaklar, Tatarlar göçlerini devam ettirmişlerdir. Göç ettikleri coğrafyalarda, bazıları güçlü devletler kurarak diğer kavimlere karşı üstünlük sağlamışlar, bazıları da kabileler halinde faaliyet göstermişlerdir. Oğuzlar önce Aral Gölü ve Hazar Denizi arasındaki bölgede devletini kurmuşlardır. Daha sonra İslamiyet'i kabul edenler güney yönüne ve Anadolu'ya, diğer zümreler ise kuzey yoluyla, Rus topraklarına doğru ilerlemişlerdir. Kiev Rusları ve diğer Rus Knezlikleri ile sıkı ilişkiler kuran Oğuzlar, Rus yıllıklarında Guz, Uz, Torki adlarıyla kayda geçirilmişlerdir. Yıllıklardaki kayıtlara göre Oğuzların, 10-12. yüzyıllar arasında Rus topraklarında istedikleri knez adayını tahta çıkarabilecek derecede güce sahip olduklarına tanık oluyoruz. Oğuzlar, toprak ve nüfuz elde etme gibi amaçlarla, aynı kökenden gelen Peçenek, Karakalpak ve Kıpçaklarla da sürekli anlaşmazlıklar yaşamışlar ve mücadele etmişlerdir.

* Prof. Dr.

** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ) Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, dastan.razakov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5326-293>.

*** Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/Türkiye, yakbaba@ogu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1082-616X>.

•
Anahtar Kelimeler

Oğuzlar, Ruslar, Kiev Knezliği, Peçenekler, Karakalpaklar

•
Абстракция

Тюрки совершили множество иммиграционных перемещений с востока на запад с тех пор, как они появились на исторической сцене. Согласно историческим источникам, миграция турков, начавшаяся в период гуннов, распространилась на Центральную Европу. Позднее авары, хазары, болгары, венгры, печенеги, огузы, кипчаки, каракалпаки и татары продолжили миграцию с северного направления Черного моря. В географических регионах, куда они мигрировали, некоторые из них добились превосходства над другими племенами, основав сильные государства, а некоторые оставались в племенном составе. Огузы впервые основали свое государство в регионе между Аральским и Каспийским морями. Позже те, кто принял ислам, двинулись на юг и в Анатолию, тогда как другие группы двинулись в сторону русских земель через север. Установив тесные связи с Киевской Русью и другими русскими княжествами, огузы вошли в русскую летопись как Гуз, Уз, Торки. Согласно летописям, мы свидетельствуем, что в период с 10-12 века на русских землях, у огузов было достаточно власти, чтобы возвести на трон кандидата в князи, которого они хотели. Огузы с целью захватить больше земли и увеличить свою численность неоднократно не соглашались с печенегами, каракалпаками и кипчаками, которые в свою очередь происходили из одного рода, поэтому их действия приводили к междоусобицам.

•
Keywords

Oğuzlar, Ruslar, Kiev Knezliği, Peçenekler, Karakalpaklar

GİRİŞ

1966 yılında Türkmenistan'ın Aşkabat şehrinde doğan Ovez A. Gundogdiyev, 1990'da Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi'nin Tarih bölümünden mezun olmuş ve daha sonra Türkmenistan Bilimler Akademisi Ş. Batırov Tarih Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştır. Aynı zamanda 1997 yılına kadar Türkmenistan Milli Etnografi ve Tarih Müzesi'nde "müdür yardımcılığı" görevinde bulunmuştur. 1998-2001 yılları arasında Türkmenistan Bakanlar Kabinesi Tarih Enstitüsü, Etnik Tarih Bölüm Başkanı, 2001'den 2009'a kadar ise Doğu Kültürü Bölümü ile Arkeoloji, Etnoloji Bölümü başkanı ve Türkmenistan Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki Türkmenistan, Orta Asya ve Doğu Halkları Kültürel Miras Enstitüsü'nde araştırma müdür yardımcısı görevlerini yürütmüştür. 2009 yılından vefatına (2013) kadar Türkmenistan Bilimler Akademisi, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nde araştırma müdür yardımcısı olarak çalışmıştır.

1994'te Tekin Süvari Alayı tarihi konulu "kandidatskaya" tezini tamamlayan Gundogdiyev, uluslararası bilimsel konferans, sempozyum ve kongrelerde bildiriler sunmuş ve organizatörlük görevlerinde bulunmuş, aynı zamanda Orta Asya tarihi ile ilgili bazı belgesel filmlerin danışmanlığını, *Kültürel Değerler* (Rusya), *Central Asia Cultural Values* (İtalya), *Çeşitlilikte Birlik Dergisi* (Bulgaristan), *Demokrasi ve Hukuk*, *Medeniyet* (Türkmenistan) gibi birçok uluslararası derginin de hakemlik ve editörlüğünü yapmıştır.

Ovez A. Gundogdiyev'in Türkmenistan'ın askeri ve siyasi tarihi ile kültürü ve coğrafyası gibi konular üzerine kaleme almış olduğu monografik çalışmaları ile birçok bilimsel ve popüler makalesi bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı Türkmenistan'ın yanı sıra; ABD, Fransa, İtalya, Hindistan, Türkiye, Pakistan, Büyük Britanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve diğer Asya ülkelerinde de yayımlanmıştır. Yazar, aynı zamanda *Türkmenistan'ın Tarihi ve Kültürel Mirası Ansiklopedisi*'nin kurucu ve yazar kadrosunda yer almıştır. Bazı onurlu ve prestijli devlet ödüllerine de layık görülen yazarın çalışmalarından bazıları şunlardır: *Proşloye turkmen [Türkmen Geçmişi]*, (Moskova, 1998); *Boevoy put tekinskogo konnogo polka (1914-1918. gg) [Tekin Atı Süvari Alayının Savaş Yolu (1914-1918. Yy)]*, (Aşkabat, 2012); *Turkmeni i narodı mira [Türkmenler ve Dünya Halkı]*, (Aşkabat, 2012), "Türkmenlerde Savaş Sanatı ve Silahlar (VI-XVI. Yüzyıllar)", *Türkler Ansiklopedisi*, 19. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 828-834.

Burada Rusça'dan tercümesi sunulan makale yazarın "Oğuzı i Kievskaya Rus" (Shidniy Svit, Kiev, No. 2, 2008) başlıklı çalışmasıdır. ¹

OĞUZLAR VE KİEV RUSYASI

Ovez A. GUNDOGDIYEV

İki bin yıllık zaman dilimi içinde, Doğu ve Orta Avrupa coğrafyasına Türkçe konuşan kabileler; Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Tatarlar vs. yerleşmişlerdir. Bu yer değiştirmelere her zaman gereken önem gösterilmemiştir. Bu makalemiz, kalabalık Oğuz kitlelerinin Doğu Avrupa'ya göçleri hakkındadır.

Bu göç grubuna geleneğe uygun olarak "Kuzey" adını verdik. Aslında Oğuzlar Avrupa'da VII. yüzyılda Hazar Devleti'nin sınırları içindeyken de görülmektedirler. Ancak en büyük hareketlilikleri IX. Yüzyılda Peçeneklerin, onların büyük topluluğundan ayrılmasıyla başlar. Sır-Derya Oğuz Devleti'nden ayrılan Peçenekler, Hazar Kağanlığı'nın sınırlarında kabileler birliği halinde şekillendiler [Gundogdiyev, 1995]. Kaynaklarda, aynı dönemde Oğuz Devleti'ne bağlı olmayan ve Hazar Devleti'nin sınırlarında yaşayan diğer Oğuz kabilelerinden de bahsedilmektedir. Onlar "*Guzların Bozkırı*" olarak bilinen, Aral Denizi'nden Hazar Denizi'ne kadar olan geniş sahayı işgal etmişlerdi [Gundogdiyev, 1995].

Hazar Kağanı, daha önce bir kısmı kendisine tabi olan Peçeneklerin (Beçene) güçlenmesine müsaade etmek istemiyordu. Kağan, yeni düşmanlarını birlikte yok etme umuduyla Oğuzlar ile askerî ittifak kurdu. Daha sonraki olayları, Bizans imparatoru VII. Konstantin Porphyrogenitus, 948 yılında kaleme aldığı "De Administrando Imperio" adlı eserinde şöyle anlatıyor; "...Peçenekler ilk olarak İtil (Volga) ve Geyhe (Ural) kıyılarında Hazarlar ve Uzlara (Oğuzlar) komşu olarak yaşıyorlardı. Uzlar, elli yıl önce Hazarlar ile ilişkiler kurdu ve Peçeneklerle savaşarak, onlara üstünlük sağladılar, ülkelerinden kovdular ve o günden beri orayı, Uzlar ellerinde tutmaktadır." [Ahincanov, 1989].

Nitekim, sonuç beklentilerin ötesine geçti. Oğuzlar, 898'de Hazar Kağanı'nın da arzuladığı gibi Peçenekler'e karşı galip geldiler. Fakat bundan sonraki olaylar tamamen başka bir şekilde gelişti.

¹ Özet ve giriş kısımları tarafımızdan hazırlanan bu çalışmanın çeviri ve yayımlanması sürecinde yardımlarını gördüğümüz Prof. Dr. Erkan Göksu hocamıza ve Gürkan Açıköz'e teşekkür ederiz. (ç.n.)

Oğuzlar, Peçenekleri kendi topraklarından kovdular ve Hazar Kağanlığı'nın sınırlarına yaklaştılar. Ancak, Hazarlar daha güçlü ve tehlikeli bir düşman olarak karşılımlarına çıkmıştı.

Peçenekler batıya gittiler. Onların ilk darbeleri Dinyester ile Dinyeper nehirleri arasında yaşayan Magyarlara (Macarlar) oldu. Bulgar Çarı Simeon, Peçeneklerin en etkin yardımcısıydı, çünkü Magyarlara yok olmasını istiyordu. İki taraftan kısılcaca aldıktan sonra sonuncular Tuna'ya ilerlediler. Galip gelerek Panonya'ya yerleştiler. Peçenekler ise Dinyeper, Donetsk ve Don bozkırlarının sahibi oldular [Gundogdiyev, 1998, 34].

Peçenekler Rusi'de² ilk defa 915 yılında göründüler: "İlk olarak Rus topraklarına gelen Peçenekler, İgor ile bir barış antlaşması yaptılar ve Tuna'ya doğru ilerlediler" [Gundogdiyev, 1998, 35].

Konstantin Porphyrogenitus, Peçenekleri sekiz kabileye, onları da genel olarak kendi içinde iki kısma ayırmaktadır. Dinyeper'den İtil'e kadar uzanan bölgede Tsur boyları (Kvartsitsur- annesi- Bora Tolmaç), Tsopon (Vulatsopon-Bulla Çopon). Diğer dört boy ise Ruslar ve Bulgarların komşuları olan: Hopon (Giazihopon-Yazı Gopon), Gila (Havukingila-Kabuğşın Yula), Haravoi (Kara Bay), İrtim (İlavdiertim-İabdı Ertim) [Pletneva, 1990, 13].

Aynı yıl içinde (915) Kiev Knezi İgor, Peçenekler ile bir saldırmazlık antlaşması yaptı. Rusların Bizans seferinin, Yunanların Kievlilerin gemilerine ateş açması sonucu başarısız olmasıyla İgor, Peçeneklerden yardım istemiştir. Büyük bir ordu hazırlayan Kiev Knezi, Bizans üzerine yürüdü. Bulgarlar ise imparatora: "Ruslar geliyorlar ve Peçenekleri de yanlarına aldılar" diye haber yolladılar [Povest Vremennıh Let, 1985, 8].

İmparator hemen, vergi ödemeye hazır olduğunu bildirmek üzere İgor'a bir elçi, Peçeneklere ise birçok hediye ve altın gönderdi. Bizans, Peçenekler ile barış halinde yaşamak istiyordu. Konstantin Porphyrogenitus [bu hususu] şu şekilde anlatır: "Roma İmparatoru, Peçenekler ile sulh halindeyken ne Ruslar ne de Türkler (Macarlar) Roma Devleti'ne karşı düşmanca saldırılarda bulunabilirdi." [Saharov, 1991, 158]. Kiev knezleri de Peçenekler ile yalnızca müttefik olarak kalmaya çalışmışlardır. İbn Havkal'a göre "[Peçenekler] Rusların dikenini ve güçleri idi" [Saharov, 1991, 159].

Knez Svyatoslav döneminde Kiev Rus Devleti topraklarını önemli ölçüde genişletmiştir. Fakat hala varlığını sürdüren Hazar Kağanlığı, Rusların Hazar

² Ortaçağ Rusları için, Руси/Русь (Rusi) kelimesini kullandık. Bu kelimenin Rusya ile karıştırılmaması gerekir. Çünkü Rusi ifadesi sadece 10. ve 15. yüzyıllar arasında, Doğu Avrupa'daki Rus toprakları için kullanılmıştır. (ç.n.)

Denizi'ne inmelerine izin vermiyordu. Bu yüzden Knez Svyatoslav, Hazarların eski düşmanları olan Peçenekler ve Oğuzlarla ittifak kurdu. Müttefikler, 964 ve 965 yıllarında aynı anda Hazarlara hücum ettiler. Peçenek ile Kiev birlikleri batıdan, Oğuzlar ise Ural yönünden hareket ettiler. İtil (Volga) nehri yakınlarında iki ordu birleşti ve Hazarlara darbe indirdiler. Geçmişin korkunç gücü, şimdi topraklarının birçoğunu ve kervan yollarının kontrolünü kaybetti. Oğuzlar, Peçeneklerin sınırlarına yaklaştılar [Gumilev, 1992, 44]. Peçenekler ve Oğuzlar sadece bu seferde değil, başka zamanlarda da Ruslar ile ittifaklar kurdular. Örneğin; 985 senesinde [müttefikler] Knez Vladimir ile İtil Bulgarları'nı hezimete uğrattılar, ardından da Hazarları yok ettiler. Bu olaylar esnasında Rus yıllıklarında³ ilk defa, sadece Oğuzlara hitap ifadesi olarak kullanılan "Torki" ismi geçmektedir. Ama bu ismin niçin X. yüzyılda ortaya çıktığı bir soru işaretidir. Görünüşe göre Oğuz boyları bu sırada Kiev Rus Devleti sınırlarına yaklaşmışlardır. Göçebe Türk kabilelerinin yer değiştirmeleri, nesnel sebeplerden kaynaklanmaktaydı. Gumilev'in fikrine göre; X. yüzyıla kadar bozkırlarda Türk kabileleri denk güçlere sahipti ve her göçebe kabilenin kendi toprakları vardı, ancak X. yüzyıl boyunca süren kuraklık, bozkırların felaketi oldu. Guzlar (Oğuzlar) ve Kanglılar (Peçenekler) Aral Denizi etrafındaki kurak bölgelerde yaşıyorlardı ve onlar Altay'ın eteklerinde yaşayan Kumanlar'a (Kıpçaklar) oranla daha fazla zarar gördüler [Gumilev, 1993, 301].

Kıpçakların saldırılarına dayanamayan Aral Oğuzlarının bir kısmı daha batıdaki bozkırlara göç ettiler. Fakat burada İslam'ı kabul eden Hazar kıyılarındaki kendi akrabaları ile mücadele etmek zorunda kaldılar. XII. yüzyılda Şeref et-Tahir el-Mervezi şöyle yazmaktadır: "Bundan sonra Guzlar, İslam coğrafyasına komşu oldular, bir kısmı İslamiyet'i kabul etti ve onlar Türkmenler olarak adlandırıldı. Onlar [Türkmenler] ile İslamiyet'i kabul etmeyen Guzlar arasında düşmanlık, kavga başladı. Guzlar arasında Müslümanların sayısı arttı ve İslamiyetin durumu da onlar arasında iyileşti. Müslümanlar kâfirlere karşı zafer kazandılar ve onları Harezmi'den Peçeneklerin yerleşim bölgelerine sürdüler" [Gumilev, Hazar Çevresinde Bin Yıl].

Bu "Kâfir Guzlar", daha doğrusu putperest [pagan] Oğuzlar, Rus yıllıklarında "Torki" olarak geçmektedir. Oğuz kabilelerinin tamamı Peçenekleri sıkıştırmaya geliyorlardı. Tahminen 1030'lu yıllarda, Karadeniz kıyılarındaki bozkırlarda, [Oğuzlar ve Peçenekler] arasında ikinci büyük savaş gerçekleşti.

³ Rus dilinde Letopis/летопись olarak bilinen yıllıklar, Ortaçağ Rus tarihinin en önemli kaynaklarıdır. Türkçede bu kelime vekayiname olarak da kullanılmaktadır. Ancak biz tercümede *yıllık* ifadesini tercih ettik. (ç.n.)

Bunun ardından Peçenekler göçebelerin yeni bir dalgasıyla ezildiler. Karadeniz'in kuzey kıyılarının tamamı Oğuzlara tabi oldu. Azak Denizi ise Guz Denizi olarak adlandırılmaya başladı. 1040'lı yıllarda Asya'dan yeni Oğuz kabileleri geldi, daha doğrusu onlar oradaki Oğuzların kalıntılarıydı. Kıpçaklar ve Müslüman Oğuzlar tarafından iki yönden sıkıştırılan Guzlar kendilerini kurtarmak için Avrupa bozkırlarına doğru göç etmişlerdi. Bunların Avrupa bozkırlarına geliş dönemi, Türkmenistan'da yaşanan olaylara tekabül etmektedir.

1040 yılında Selçuklu ailesinin önderi, Oğuzların Kınık boyundan olan Tuğrul Bey, Dandanakan'da gerçekleşen savaşta Gazneli ordusunu yenilgiye uğratmıştı. Bu yıl Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Durumlarını pekiştiren Selçuklular, daha önce Oğuz Yabgu Devleti'nin halkını oluşturan putperest Oğuzları öldürdüler. El-Mervezi'ye göre "Müslüman Türkmenler, İslam ülkelerine yayılmışlar" ve o ülkelerin "hükümdarları ve sultanları olmuşlardır" [Jirmunskiy, 1962, 184].

Selçuklu hanedanına tabi olmayan Oğuz kabileleri zorunlu olarak sığınmak amacıyla başka yerlere gittiler. Rus Devleti'nin güney sınırlarında yeni yerleşim yerleri ortaya çıktı. 1049'da Oğuzlar, Rus knezi ile doğrudan temasa geçtiler. 1055'ten 1060'a kadar Avrasya bozkırları için Oğuzlar ile Rus Knezliği arasında büyük savaşlar meydana geldi. Oğuzların bir kısmı ise 1064'te Tuna'yı geçtiler, Makedonya ve Trakya'yı savaşarak aştilar ve Konstantinopolis'e [İstanbul] yaklaştılar. Yunanlardan büyük bir haraç alan Kuzey Oğuzları, Bizans İmparatorluğu'nun başkentinden uzaklaştılar [Gumilev, Hazar Çevresinde Bin Yıl, 217].

Bizans kaynaklarında "Uzlar" olarak geçen Oğuzlar, imparatorluğun Balkan bölgelerine göç etmişlerdir. Salgınların [hastalık] başlaması ve Bulgarların ani bir saldırısı Oğuzların bu grubunu neredeyse yok etti. Oğuzların hayatta kalanları ise imparator tarafından Makedonya topraklarına yerleştirilmiş, Bizans ordusunda Oğuzların süvari birlikleri peyda olmuştur. Müstakil Oğuz askeri liderleri Bizans'ta, yüksek devlet makamlarına getirildiler [Rasovskiy, 1933, 9]. Oğuzların Avrasya bozkırlarında kalan kısmı bir süre sonra Kiev ve Volınya knezliklerine yerleştiler. Fakat D. A. Rasovskiy, en eski Oğuz yerleşimlerinin bu olaylardan yüz yıl öncesinde Rostov-Suzdal topraklarında var olduğunu kabul etmektedir. Bu olaylar hakkında yazılı kaynaklarda bilgi bulunmamasına rağmen, yazar kendi argümanlarını şöyle gerekçelendirmektedir: "Ancak onların eski çağı, Güney Rusya henüz Türkleri tanımyorken ve Peçenekler, Dinyeper kıyılarında dolaşyorken, Kuzeydoğu Rusya'nın Doğu güzergâhında ilk olarak İdil

bölgesinde Ruslarla karşılaşan ve sadece 70 yıl sonra Dinyeper kıyılarına ulaşan Türklerle zaten uğraştığını gösteriyor.” [Rasovskiy, 1933, 10] .

Oğuzlar, Kiev Rus Knezliği’nde önemli askerî ve siyasi rol oynamaya başladılar. Rus yıllıkları, onlardan “Torklar” adıyla aşağıda verilen tarihlerde bahsetmektedir;

985, 1054, 1055, 1060, 1080, 1093, 1095, 1097, 1098, 1105, 1116, 1121, 1125, 1126, 1151, 1154, 1159, 1160, 1161, 1162, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1190, 1235 [Pogodin, 1856, 193].

Yıllıklar, kabileleri ve isimlerini şu şekilde vermektedir: Peçenekler (yukarıda anlatıldı), Berendeiler (Oğuz’un Bayandır boyu), Kaepçiler (Oğuz’un Kay oba boyu), Kovuiler (Oğuz’un Kayı boyu), Boutlar (Oğuz’un Bayat boyu) ve ayrı boy isimleri: Bastiler, Turpeler, Şelbirler, Revuglar, Olberler ve Tattranlar [Gundogdiyev, 1995a].

1050’li yıllarda Kıpçaklar Avrasya steplerinde saldırılarını yoğunlaştırdılar ve (dağılan) Oğuz kabileleri Rus topraklarına göç ettiler. Bu göçler sadece Kiev ve Volinya Knezliklerinin topraklarına yapılmamış; Rostov, Vladimir-Suzdal, Çernigov ve Pereyaslavsk Knezliklerine de yerleşmişlerdir.

Büyük bir topluluk Porosye’de (Kiev Knezliği) –Dinyeper’in sağ kolu ile güneydeki Rus ve kuzeydeki Stugna nehirleri arasındaki bölgede– yaşıyordu. Burada müstahkem yerleşimler inşa edildi. 1085’te ilk defa, kaynaklarda *Torçesk* adlı bir Oğuz kentinden bahsedilmiştir. Bu kent XIII. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve Kiev Knezliği’nin üçüncü büyük şehri olmuştur (90 hektar). Hatta XII. yüzyılın ikinci yarısında, kentte bir Knezlik sarayı [taht] kurulmuştur [Kuza, 1985, 56–59].

Oğuzlar, eski Rus devleti için Kıpçakların yolunu engelleyen bir kalkan haline gelmiştir. 1093 yılında, Kıpçakların bir saldırısına maruz kaldılar. Bu olayda *Torçesk* kenti yandı ve çok sayıda insan hayatını kaybetti. Rus yıllıklarında bu olay hüzünlü bir şekilde, Oğuzlar’ın bu devletin tam, eşit vatandaşı olarak algılandığı belirtilmektedir. [Gundogdiyev, 2001, 51]. 1097’de Bayandırlar ve Peçenekler, Lyahamiler (Polonyalılar) ile mücadelede Rus Knezlerinin yanında yer aldılar [Radzivillovskaya Letopis, 1989, 92–93].

1116’da (diğer yıllıklarda 1114) Don Vadisi’nde kanlı bir savaş gerçekleşti, bundan sonra Don Oğuzları, zorunlu olarak Rus sınırlarına yaklaştılar. Fakat, Rusi’de yeni gelen göçmenler kabul edilmediler. Yıllıklarda bunlar, *Bayandırlar* (Berendeiler) ve *Peçenekler* olarak kaydedilmiştir. Macar kaynaklarına göre, Karpat Dağları’ndan geçen bu Oğuz süvarileri Çek, Slovakya ve Macaristan topraklarına ulaştılar. Bahsi geçen devletlerin siyasi hayatında onların

[Oğuzların] rolleri çok büyüktür. Macar Prensi *Tokson*, Peşte şehrinin yönetimini kardeş iki Peçenek hanına verdi, Peçenek hanı Mog ise Macaristan'da "Palatin" ve "Bacs Büyük Jupanı" [Ortaçağ'da bir devlet görevi unvanı, ç.n.] gibi yüksek bir makamda yer aldı [Gundogdiyev, 1995].

Oğuz kabilelerinin yukarıda bahsi geçen ülkelerdeki büyük rolü, onlarla ilişkili bir dizi yer adları (toponim) ile gösterilmektedir (Slovakya, Çek, Ugriya - Macaristan); Slovakya'nın Bebrava ve Nitra ilçelerinde - Besne köyü, Berensbukos köyleri (Bukovets) ve Berenksvariya (Mıyavskiy bölgesi), Berençerna köyü (Rovensko). Berenç kalesi (1297), 1401 senesinde Kral Kalesi olarak dönüştürülmüş ve XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Nitre Nehri kıyılarında dört Berenç köyü vardı: Berenç (günümüzde de mevcut), Büyük ve Küçük Berenç (1435) ve Aşağı Berenç (1287); Berenç büyük alanı (1156), Berenç yerleşkesi (1244), Rudnı dağı altındaki Prenç köyü; Oğuz, Peçenek isimlerinden gelmiştir. Ondan başka Çek Cumhuriyeti'nin Krupnı ve Macaristan'daki Hotan şehirlerinde Bayandır ve Peçeneklere ait sayısı 30'un üzerinde yer adına ve belgelere rastlanmıştır. Oğuz kabilelerinin isimleriyle ilişkili olarak yaklaşık 200 köy, kale, yerleşim ve yer adı gösterilmiştir [Rasovskiy, 1933, 19-42].

Rusi'de kalan Oğuzlar - Bayandırlar, Peçenekler, Kayılar, Bayatlar ve diğerleri hayatlarını sürdürmek için bir birlik oluşturmaları gerektiğinin farkına vardılar. Bu birliğin oluşumunda Bayandır kabilesi birleştirici bir rol oynamıştır. Bu kabileler birliği "Karakalpak" olarak adlandırılmış veya Rus yıllıkları onları "çernıye klobuki" [Karakalpaklar] olarak nitelendirmiştir. Bu isimden kaynaklarda ilk defa 1146 yılında bahsedilmektedir [Pletneva, 1973, 24].

Karakalpaklar, Kiev Knezlerinin aktif yardımcıları oldular. 1146'dan 1202'ye kadar onların isimleri yıllıkların sayfalarında geçmemektedir. Onlar sadece Rusların dış düşmanları olmayıp, Knezlikler arasındaki mücadelelere de katılmışlardır. Karakalpaklar, Kiev halkı ile birlikte, kendileri için [tahta] uygun görmedikleri prensleri tahtan indirdiler ve menfaatleri açısından onay verdikleri yöneticileri tahta oturtular. Tarihçi O. Suleymenov'a göre, Oğuzlar XII. yüzyılda Kiev üzerinde oldukça etkili olmuşlardır. "Devletin hazine işlerine, Kiev halkıyla beraber Knez seçimlerine katılırlardı. Knez seçiminde onların fikirlerini mutlaka yıllıklara kaydediyorlardı" [Suleymenov, 1990, 493]. Oğuzlar ücretli asker değildi, "Varyaglar, Novgorod'dan talep ettikleri gibi hizmet için para değil, şehirde yaşama hakkını istiyorlardı." [Suleymenov, 1990, 491].

Oğuzlar Rusi'de, Kievliler ile eşit haklara sahip bir şekilde yaşıyorlardı. Doğal olarak, mükemmel savaşçılardı; Kiev Knezlerinin askeri kadrolarına

girdiler ve askeri liderleri ise en sıradan Rus feodal knezleri gibi kendilerine bir votçına [miras, toprak mülkü] talep ediyorlardı.

Şu halde, bu “Oğuz-Rus” hanları, Olgoviçlerin Kiev tahtına geçmesini istemiyorlardı. Vsevolod’un ölümünden sonra Kiev knezi olarak, İzyaslav’ın amcası İgor tahta çıktı. Oğuzlar ise Monomah’ın torunu İzyaslav’ın tahta geçmesini istiyorlardı. Üstelik Kievliler de bu konuda, Oğuzlarla görüş birliği içindeydiler. İzyaslav bir sefere çıktı ve İgor birlikleriyle onu karşılamak için hareket etti. Torkiler, geriden İgor’a saldırmamış olsaydı, İzyaslav mağlup olacaktı. İzyaslav ve İgor arasındaki bu mücadeleye, Dolgorukiy [Uzunkol] olarak bilinen Suzdal Knezi Yuriy (İgor’un kardeşi) müdahale etmiş, fakat İzyaslav’un gücü giderek daha da artmıştır. 1150 yılında Karakalpaklar’ın tamamı, kendi silahlarıyla İzyaslav tarafına geçti ve ona katıldı [Pletneva, 1990, 77]. Knez bu durumdan çok memnun olmuş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Eğer sadece Karakalpaklar bizimle beraberse, o zaman korkacak kimsemiz olmayacaktır” [Pogodin, 1856, 204].

İzyaslav, bahsi geçen yılda sadece Oğuzların desteğiyle Kiev’de Knezlik tahtına oturdu. İzyaslav’a yardım edenler arasında yer alan Bayandırlar ve Turpeiler, özel bir konuma sahip oldular. Yuriy Dolgorukiy’in büyük ordusu ve Polovetsler (Kıpçaklar) ile birlikte Knezliği ele geçirme girişiminden dolayı İzyaslav, Kiev’i iki defa terk etmek zorunda kalmıştır.

Macar Kralından yardım isteyen İzyaslav, 10 bin Macar süvari ve güvenilir Oğuz birlikleri ile Kiev’e saldırdı ve şehri tekrar ele geçirdi. Macar Kralına hitaben yazdığı mektubunda teşekkür ifadeleriyle birlikte aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Tanrı bizim koruyucumuzdur, halk ve Karakalpaklar dostumuzdur” [Karamzin, 1988, 149].

1151 yılında Suzdal askerî birlikleriyle Yuriy, kendi kuvvetlerinin başındaki Çernigov (Olgoviçi) knezleri ve aynı şekilde Kıpçaklar birleşik bir orduyla Kiev üzerine sefere çıktılar. Oğuzlar, İzyaslav’ın savaşa girmesine izin vermediler, fakat onun kardeşi Vladimir’in önderliğinde savaşmaya karar verdiler. Fedakârlık göstererek, savaşta tüm saldırılara karşı kendilerini öne çıkardılar. Ailelerini ve hayvanlarını Kiev Kalesi duvarlarının yakınına gönderen Karakalpaklar, tüm askerleriyle düşmanlarına karşı savaşa girdiler. İlk olarak Suzdal birlikleri dirençlerini yitirdiler, onların ardından Çernigov askerleri ve Kıpçaklar da kaçtılar [Karamzin, 1988, 151].

Sonraki yıl (1152) İzyaslav’ın oğlu Mstislav, Bayandır ve Peçenek birlikleri ile Polovetsleri [Kıpçaklar] püskürttü. Onlar Polovetsler’e karşı zafer kazandılar ve

onların elindeki esirleri kurtardılar. Aynı yıl İzyaslav sadece Bayandır birlikleri ile Galitsk Knezliği ordusunu hezimete uğrattı [Karamzin, 1988, 149].

1153'te Mstislav, Bayandır ve Peçenekler ile iki defa Kıpçaklar üzerine sefere çıktı. İlkinde Kıpçaklar, Orel ve Samara nehirlerinin kıyılarında, ikincisinde de Psla⁴ nehri yakınlarında mağlup edildiler [Karamzin, 1988, 157].

Kiev Rus Devleti'nin büyük Knezi İzyaslav, 13 Kasım 1154 tarihinde öldü. Onu sadece Ruslar değil, Oğuzlar da çok seviyordu: "Rus topraklarındaki herkes ve tüm Karakalpaklar'ın tümü, babalarından daha fazla, kendi çarları ve efendileri olarak onun için ağladılar." [Karamzin, 1988, 149].

Yuriy Dolgorukiy 1155 yılında Kiev'in Knezi oldu. "Yıllıklarda şöyle anlatılıyor: Yuri, 663 (1155) yazında Kiev'e geldi ve tahta oturdu, onun oğulları Andrey, Vişgorod; Boris, Turov; Gleb, Pereyaslav; Vasilko, Porosye şehirlerinin knezleri olarak atandılar. O yılın baharında Porosye'de Berendeiler, Polovetsler'i mağlup ettiler [Letopisny Svod..., 1963, 32-33].

En önemli husus olarak, Porosye diğer knezliklerle eşit duruma gelmiştir ve buraya belirli ve ayrı bir knezin gönderilmiş olması dikkat çekicidir. Bu Oğuz ittifakının ne kadar güçlü olduğunu ve onların şehirleri ile yerleştikleri köylerin sayısının oldukça arttığını göstermektedir ki, hatta eski Rusi topraklarında başkenti Torçesk olan Oğuz Özerk Knezliği'nin bile kurulduğunu ifade edebiliriz. Bu knezlik, Kiev Rus Devleti'nde en büyük askerî güce sahip olanlardan biriydi. Onların katılımı olmadan, önemli hiçbir askeri-siyasi olay çözüme kavuşturulamazdı. Bunu sonraki delil göstermektedir. 1167'de Kiev Boyarları⁵ Vladimir'i, Kiev Knezliği için davet etmişler, ama Vladimir, Kiev halkının davetlerine rağmen ilk önce izin almak için Bayandırlara gitmiştir. "Fakat Oğuzlar ona ok attılar ve kaçan Vladimir, Kiev'e girmeye bile çalışmadı [Letopisny Svod..., 1963, 36].

1170 yılına geldiğinde artık Kiev'in itibarı sarsılmış, Eski Rusi'deki siyasi gelişmelerde Kiev değil, Vladimir-Suzdal Knezliği rol oynamaya başlamıştır. 1172'de Yuri Dolgorukiy'nin oğlu Andrey Bogolyubov, Kiev Knezliği'ni, Torçesk kentinde knezlik yapan küçük kardeşi Mihail'e verdi. Oğuzlar bu haberi iyi karşılamışlardı, çünkü onların knezi artık Büyük Knez olmuştu. Büyük knez olan Mihail'in, Torçesk şehrinde Oğuzların koruması altında hayatını sürdürmesi dikkat çekicidir [Karamzin, 1988, 11-12, 25].

Rus topraklarında Oğuz Knezliği, Moğol istilasına kadar varlığını sürdürmüştür. XII. yüzyılın 90'lı yıllarında anne tarafından Polovets olan

⁴ Bu nehirler günümüzde Ukrayna'nın kuzeyi ve Rusya'nın güney-batısında yer almaktadır. (ç.n.)

⁵ "Boyar", X-XVII yüzyıllarda Rus feodal toplumunun en yüksek tabakasını ifade eder. (ç.n.)

Rostislav Ryurikoviç'in Torçesk'te, knezlik makamında bulunması ilginçtir. Rostislav, Türkçeyi çok iyi konuşuyordu. Dolayısıyla, Dinyeper Kıpçakları Rostislav ile akrabaydılar; Rostislav onlar [Kıpçaklar] üzerine bir kez bile sefere çıkmamıştır. Ancak Rostislav'ın, Oğuzlar ile birlikte 1190, 1192 ve 1193 yıllarında Lukomorya Kıpçaklarına karşı şiddetli saldırılar düzenlediği bilinmektedir. [Pletneva, 1990, 152]. Kiev yıllık yazarları, dikkatlerini Oğuzlara ve Rostislav'a o kadar çok vermişlerdi ki, Rostislav'ın babası olan Büyük Knez Rurik "bazen Torçesk Boyarlarının ve kendi evladının gölgesinde kalıyor" idi [Rıbakov, 1972, 146].

Oğuz hanları, beyleri ve ünlü savaşçılar birçok kez Kiev'deki knezlik şölenlerine davet edilmişlerdir. Büyük Knez, onları bizzat hediyelerle uğurluyordu. Bu hanlar Kiev Devleti'nin kalkanları ve koruyucuları olmuşlardır. Oğuzlar hakkında yıllıklarda verilen bilgiler XII. yüzyılın sonunda ve XIII. yüzyılın başında sona ermektedir. 1169'da Peçenekler, 1202'de Karakalpaklar, 1206'da Berendeiler, 1235'de de Torklar hakkında son bilgiler kayda geçirilmiştir [Rasovskiy, 1933, 62].

O. Suleymenov'a göre: "Eğer XII. yüzyılda "Rus vatanseveri" kavramı mevcutsa, o dönemde bu öncelikle Kiev Knezliği vatanseverliği ile ilgili olacaktır. Kiev boyarları, Karakalpaklar, Torki ve Berendeiler onlardandı. Türklerle kan, kültürel ve politik bağlar açısından oldukça yakın olmalarından dolayı, XII. yüzyıl Rusları ırkçı olamazdı. Rus Devleti ile Pole⁶ arasında sıkı bir bağ oluşmuştu" [Suleymenov, 1990, 459–460].

Diğer bir yazar, ünlü tarihçi M. İ. Artamonov, görüşlerinde harika bir sonuca ulaşmış, Guzlar ve Slavyanların, Kiev altın tahtı etrafındaki birliği hakkında şu ifadeleri kullanmıştır; "Bu birlik sadece Rus Devleti'nin gelişmesi için değil, aynı zamanda eski Rus kültürünün hızlıca gelişmesi için imkân ve perspektifi hazırladı" [Artamonov, 1962, 458].

1240 tarihinde Moğollar Kiev'i işgal etti. Oğuz kabilelerinin birçoğu, Kıpçakların sağ kanadı ve Oğuzların sol kanadığını yönettiği Altın Orda Devleti'ne dâhil oldular. Moğol Hanlığı'na dahil olmayan Oğuzlar, daha sonra Kazak⁷ olarak adlandırılmışlardır [Gundogdiyev, 1996, 17–18].

⁶ Pole, "bozkır, step" anlamlarını ifade edecek şekilde kullanılan bir terimdir. (ç.n.)

⁷ Burada, Don-Volga bölgesindeki Kazaklar ifade edilmektedir. (ç.n.)

KAYNAKÇA

- Ahincanov, S. M., *Kıpçaki v istorii srednevekovogo Kazahstana*, Alma-Ata 1989.
- Artamanov, M. İ., *İstoriya Hazar*, Book on Demand, Leningrad 1962.
- Gumilyev, L. N., *Drevnyaya Rus i Velikaya Step*, Eksmo, Moskova 1993.
- Gumilyev, L. N., *Ot Rusi k Rossii*, Ėkopro Moskova 1992.
- Gumilyev, L. N., *Tısyaçeletiye vokrug Kaspiya*, Azerneşr, Moskova B. G.
- Gundogdiyev, O. A., "Kazaki", *Politiçeskiy sobesednik*, No. 7, Aşhabad 1996.
- Gundogdiyev, O. A., "Oguzı v Drevney Rusi", *Veçerniy Aşgabat*, Aşhabad 1995a.
- Gundogdiyev, O. A., "Peçenejskoye gosudarstvennoye obedineniye", *Türkmen tarihında dövolet meselesi (gadımıyet ve orta asırlar)*, İstanbul 1998.
- Gundogdiyev, O. A., "Peçenegi", *Veçerniy Aşgabat*, Aşhabad 1995.
- Jirmunskiy, V. M., "Oguzkiy geroiçeskiy epos i "Kniga Korkuta", *Kniga moyego deda Korkuta (oguzkiy geroiçeskiy epos)*, Moskova-Leningrad 1962.
- Karamzin, N. M., *İstoriya gosudarstva Rossiyskogo, Kn. Pervaya. T. II*, Moskova 1988.
- Kuza, A. V., "Drevnerusskiye poseleniya", *Drevnyaya Rus (gorod, zamok, selo)*, Moskova 1985.
- "Letopisniy svod 1497 g. Letopisniy svod 1518 g. (Uvarovskaya letopis)", *Polnoye sobraniye russkih letopisey*, T. 28, Moskova-Leningrad 1963.
- Pletneva, S. A., *Drevnosti Çernuh Klobukov*, Moskova 1973.
- Pletneva, S. A., *Polovtsı*, Moskova 1990.
- Pogodin, M. P., *İssledovaniya, zameçaniya i leksii o rosskoy istorii*, T. 5, Saint-Petersburg 1856.
- "Povest vremennih let", *Hrestomatiya po drevnerusskoy literature*, Moskova 1985.
- "Radzivillovskaya letopis", *Polnoye sobraniye russkih letopisey*, T. 38., Leningrad 1989.
- Rasovskiy, D. A., "Peçenegi, Torki i Berendei na Rusi i v Ugrii", *Seminarium kondakovianum* No. VI, Prag 1933.
- Rıbakov, B. A., *Russkiye letopistsı i avtor "Slova o polku İgoreve"*, Moskova 1972.
- Saharov, A. N., *Diplomatiya Svyatoslava*, Moskova 1991.
- Suleymenov, O., *Az i Ya*, Teas Press, Alma-Ata 1990.

